

УДК 347.121.2:611(477)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2527550>

О.В. ГУБАНОВА,

асистент кафедри цивільного, господарського та фінансового права
Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук,
м. Полтава, Україна; e-mail: guramij@gmail.com;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1984-146X>

С.О. БЕГМАТ,

студентка Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Полтава, Україна; e-mail: svitlanabegmat@gmail.com;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0389-3807>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОДИНОКОЇ ОСОБИ ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

O.V. HUBANOVA,

Assistant, Chair of Civil, Commercial and Financial Law,
Poltava Law Institute, Yaroslav Mudryi National Law University,
Ph.D. in Law, Poltava, Ukraine; e-mail: guramij@gmail.com;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1984-146X>

S.O. BEHMAT,

student, Poltava Law Institute, Yaroslav Mudryi National Law University,
Poltava, Ukraine; e-mail: svitlanabegmat@gmail.com;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0389-3807>

LEGAL STATUS OF A LONE PERSON UNDER THE FAMILY LEGISLATION OF UKRAINE

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEY WORDS)

Розкривається правовий статусу одинокої особи як учасника сімейних відносин через призму понять "сім'я", "член сім'ї" та аналізуються норми сімейного законодавства, які регулюють коло суспільних відносин за участю одинокої особи. Виділено основні юридичні ознаки сім'ї та члена сім'ї, аналізує нормативні підходи у визначенні поняття "одинока особа", розкриває зміст прав та обов'язків одинокої особи як учасника сімейних відносин. Формулюються висновки про правову природу сім'ї, яка характеризується множинністю, сукупністю осіб; вказується на тісний правовий зв'язок члена сім'ї із сім'єю; одинока особа розглядається як особа, яка не пов'язана із будь-якою іншою особою або множинністю осіб кровним спорідненням (родинністю), шлюбом чи відносинами усиновлення. Стверджується про неможливість одинокої особи мати права члена сім'ї та вказується на необхідність внесення змін до діючого сімейного законодавства України, яке визначає правовий статус одинокої особи.

Ключові слова: сім'я; член сім'ї; права члена сім'ї; суб'єктивне сімейне право; правовий статус; одинока особа

***

The article is devoted to the disclosure of the legal status of a single person as a participant in family relations. The article defines the concept of a "single person", analyzes the rights of a single person as a participant in family relations, and falsifies a statement about the possibility of a single person to have the rights of a family member. Different approaches of understanding of scientists to the term of a family member and in various branches of law are analyzed. It is pointed out what characteristics should become the legal features of a family member and concluded that the main legal features should be the following: legal connection with a concretely defined plurality of persons; the grounds for such a connection are the legal facts determined by law, which are grounds for the family as a social entity; reciprocity of rights and responsibilities, which provides for a certain relationship between specific legal entities. Particular attention is paid to the analysis of such concepts as "family member" and "rights of a family member". The state legislation on social support and assistance to single mothers is researched. A distinction is made between the concept of a single mother and a single person. The concept of the rights

of a single person in the context of subjective and objective law and certain legal possibilities is investigated. The attention was paid to the disclosure of the assertion about the possibilities of a single person to have rights in the sphere of property relations of spouses. The possibility to create a foster family and a family-type orphanage, other than a married couple, is also considered as a single non-married person, as explicitly stated in the law. A single person may not have the rights of a family member, as stipulated in art.3, part 3 of the Family Code of Ukraine, but may gain his rights as an adopter, guardian (guardian), father-teacher of the foster family and family-type orphanage. Conclusions are made on the need to amend the existing family law of Ukraine, which regulates the legal status of a single person.

Key words: family; family member; rights of a family member; subjective family law; legal status; a single person

Постановка проблеми

Однією із найбільших цінностей, створених людством, є сім'я. Сім'я виступає посередником між особистістю і суспільством, транслятором фундаментальних цінностей від покоління до покоління. Вона здатна суттєво впливати на процеси суспільного розвитку, формування громадянських правовідносин, відтворення робочої сили; здатна сприяти нівелюванню соціальних протиріч та напруги в суспільстві [1, с.51]. Ось чому дослідженню сім'ї як соціального інституту, принципів побудови сімейних відносин, правового статусу її учасників, проблем правового регулювання сімейних відносин присвячені численні праці зарубіжних та українських вчених. У цих роботах науковці намагаються знайти дієві механізми правового регулювання, які би дозволили учасникам сімейних відносин у повній мірі реалізувати ті юридичні можливості, які надає закон. Важливим у цьому аспекті є визначення та аналіз правового статусу суб'єктів сімейного права.

Правовий статус розглядається як система законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків особи, відповідно до яких індивід як суб'єкт права координує своє поведінку в суспільстві. Охарактеризувати правовий статус особи означає розкрити місце, роль, положення та значення конкретної особи в суспільстві та державі, її можливості, цінність, вплив, принципи взаємовідносин з державою, з іншими людьми, що, в свою чергу, розкриває характер самого суспільства, його соціального ладу [2]. Отже, правовий статус виступає найважливішим способом ефективного задоволення потреб та інтересів кожної людини.

Питання правового статусу члена сім'ї є мало дослідженим у науковій літературі. Зарубіжні вчені, зокрема, Мері І. О'Коннел (Mary E. O'Connell, 2006), Дж. Хербі Діфонзо (J. Herbie DiFonzo, 2006) досліджують правовий статус учасників сімейного права через призму сімейно-правових спорів (конфліктів) і доводять не-

обхідність застосування медіаційних процедур при вирішенні сімейних спорів [3]. К. Боелі-Волкі (Katharina Boele-Woelki, 2005), Б. Брайт (Bente Braat, 2005), І. Кппі-Самнер (Ian Curry-Sumner, 2005) порівнюють сімейне законодавство 23 країн ЄС у питаннях правового регулювання відповідальності батьків і дітей як основних учасників сімейних правовідносин [4]. Р. Патеїн (Roy Partain, 2012) розкриває поняття "сім'я" та правовий статус основних її учасників, таких як жінка, чоловік і дитина, при цьому аналізуючи різні моделі сім'ї [5].

Окремі наукові праці, зокрема, В.А. Ватраса [6], М. Неваліного [7] присвячені аналізу поняття "член сім'ї", визначенню ознак члена, конкретизації осіб, які належать до членів сім'ї; стверджується теза про недоцільність формулювання єдиного, комплексного для усіх галузей права поняття "член сім'ї". І.Л. Сердечна [8] та Д. Фолошня [9], розкриваючи нормативний та доктринальний підходи до визначення поняття сім'ї та члена сім'ї у сімейному законодавстві, виділяють основні риси та ознаки вище вказаних категорій і намагаються надати їм єдине уніфіковане визначення. У працях В.О. Кожевнікової [10] та Г.В. Чурпіти [11] висвітлюються особливості суб'єктивних сімейних прав та охоронюваних законом інтересів, межі їх здійснення тощо.

Як видно, більшість вчених досліджують окремі аспекти сімейних правовідносин за участю, так званих, "сталих" суб'єктів сімейного права (подружжя, батьків, дітей, інших членів сім'ї та родичів). Водночас, поза їх увагою залишається питання правового статусу самотньої особи як суб'єкта сімейних відносин, а від цього, зокрема, залежить реалізація останньою тих правових можливостей, які надає закон та гарантує держава. Тому метою статті є з'ясування правового статусу самотньої особи як учасника сімейних відносин через призму понять "одинокі особа", "сім'я", "член сім'ї" та аналіз норм сімейного законодавства, яке визначає коло суспільних відносин за участю самотньої особи, для розуміння можливості реалізацією останньою свого

суб'єктивного сімейного права. Новизна роботи полягає у доктринальному визначенні поняття "одинокі особа"; аналізі прав та обов'язків одинокої особи як учасника сімейних відносин; висновках щодо неможливості одинокої особи мати права члена сім'ї та пропозиціях з удосконалення діючого сімейного законодавства. Завданням статті є визначення основних юридичних ознак сім'ї та члена сім'ї; аналіз нормативних та доктринальних підходів у визначенні поняття "одинокі особа"; розкриття прав та обов'язків одинокої особи за сімейним законодавством України; формулювання висновків щодо можливості одинокої особи мати права члена сім'ї.

Нормативне та доктринальне визначення понять "сім'я" та "член сім'ї", їх особливості та юридичні ознаки

Проголошуючи невід'ємне право особи на сім'ю, ч.3 ст.51 Конституції України гарантує охорону державою сім'ї, дитинства, материнства і батьківства [12]. В розвиток положень Основного Закону норми Сімейного кодексу України (далі – СК України) здійснюють регулювання сімейних відносин з метою зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб; утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї; побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги та підтримки; забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку (ч.2 ст.1 СК України) [13].

Стаття 2 СК України учасниками (суб'єктами) сімейних правовідносин визначає подружжя, батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, бабу, діда, прабабу, прадіда, онуків, правнуків, рідних братів та сестер, мачуху, вітчима, падчєрку, пасинка та інших членів сім'ї, між якими виникають особисті немайнові та майнові відносини. Як видно, вищезазначений перелік фізичних осіб об'єднує останніх за ознакою приналежності до сім'ї як соціального інституту та сукупності певної кількості осіб. Фактично, кожна із цих осіб має статус члена сім'ї, який наділяє її певною сукупністю прав та обов'язків у сімейно-правовій сфері. З огляду на це цікавим видається положення ч.3 ст.3 СК України, за якою права члена сім'ї має одинокі особа [13]. Важливість дослідження правового статусу одинокої особи як учасника сімейних відносин обумовлена необхідністю аналізу прав, свобод, законних інтересів і обов'язків такої особи у царині сімейного права з метою визначення можливості їх реалізації.

Зупинємось на аналізі базових понять сімейного права, які стосуються учасників сімейних відносин, таких як "сім'я" та "член сім'ї", виділенні їх суттєвих характеристик і ознак.

Поняття сім'ї вживається у соціологічному та правовому (або юридичному) значенні. Сім'я у соціологічному значенні – це заснована на шлюбі чи кровному спорідненні невелика група людей, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю та взаємодопомогою [9, с.90]. Щодо юридичного визначення сім'ї, то за ч.2 ст.3 СК України сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки [13].

Юридичне визначення сім'ї зустрічаємо також і в ряді інших нормативно-правових актів. Так, ст.1 Закону України "Про державну допомогу малозабезпеченим сім'ям" містить таке визначення сім'ї: "сім'я – це особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Права члена сім'ї має одинокі особа" [14]. Стаття 2 Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" визначає сім'ю з дітьми як поєднане родинними зв'язками та зобов'язаннями щодо утримання коло осіб, у якому виховуються рідні, усиновлені діти, а також діти, над якими встановлено опіку чи піклування [15]. На окремі види сім'ї вказує і Закон України "Про охорону дитинства" (ст.1): неповна сім'я – сім'я, що складається з матері або батька і дитини (дітей); багатодітна сім'я – сім'я, в якій подружжя (чоловік та жінка) перебуває у зареєстрованому шлюбі, разом проживає та виховує трьох і більше дітей, у тому числі кожного з подружжя, або один батько (одна мати), який (яка) проживає разом з трьома і більше дітьми та самостійно їх виховує. До складу багатодітної сім'ї включаються також діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах, – до закінчення навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років [16].

Відсутність єдиного підходу у нормативному визначенні сім'ї змушує звернутися до доктрини сімейного права та наголосити на основних ознаках цього соціального інституту, виділених окремими науковцями.

Сім'я – це група людей, що спільно проживають, пов'язані особисто-родинною близькістю (подружжя, батьки, діти та ін.) Така близькість виникає головним чином на основі взаємної любові чоловіка та жінки, які вступають у шлюб

для задоволення природної потреби народження та виховання дітей. Однак сімейний союз характеризується не тільки особистою, персональною близькістю, але й майновим зв'язком [17, с.11].

На думку З. Ромовської, сім'я – це спільнота, тобто певна група людей; спільнота природна; спільнота основна. Свої висновки вона робить спираючись на норми ч.3 ст.16 Загальної декларації прав людини, яка називає сім'ю природним та основним осередком суспільства. Таке ж положення міститься й у ст.23 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. У Преамбулі Конвенції про права дитини 1989 р. сім'ю названо основним осередком суспільства і природним середовищем для зростання і благополуччя усіх її членів і особливо дітей [18].

І.В. Жилінкова виділяє такі спеціальні ознаки сімейних правовідносин: спеціальний суб'єктний склад (суб'єктами сімейних відносин можуть бути виключно фізичні особи); своєрідність юридичних фактів у сімейному праві (шлюб, родинність, материнство, батьківство і т. ін.); тривалість існування (сімейні правовідносини, як правило, є тривалими у часі); індивідуалізація учасників та неможливість передачі прав та обов'язків іншим особам; особисто-довірчий характер цих взаємовідносин [17, с.46].

Проведений І.Л. Сердечною науковий аналіз доктринального підходу у визначенні сім'ї дав вченій підставу стверджувати, що сім'я – це коло осіб, союзу осіб, об'єднання осіб, постійне співжиття осіб, спільність осіб, організована соціальна спільність, пов'язана взаємними правами та обов'язками і виникає на підставі відповідних юридичних фактів [8, с.89]. Тобто, правова природа сім'ї вказує, перш-за все, на певну множинність, сукупність осіб, більше однієї тощо. На нашу думку, до вищезазначених ознак сім'ї слід також віднести і мету створення останньої – задоволення своїх природних потреб у народженні та вихованні дітей, у взаємній турботі і підтримці членами сім'ї один одного.

У цьому контексті слід зважати на критичну позицію відомого вченого-цивіліста І.В. Жилінкової, яка вважає, що сім'я є значно багатограним явищем, а тому виділяє цілий ряд недоліків юридичного визначення сім'ї, що міститься у СК України. Серед недоліків вказує на такий: "спірним видається положення Кодексу і щодо наділення правами члена сім'ї одинокої особи. Виходячи з нього, одинока особа є теж сім'єю, але це суперечить поглядам на природу сім'ї як су-

купності, союзу чи об'єднання кількох осіб, тобто двох і більше" [9, с.40].

Поняття "член сім'ї" має своє застосування не лише у сімейному законодавстві, але й в інших галузях права. При цьому кожна галузь відображає у цьому понятті свої основні засади, завдання, специфіку предмета та методу. Поняття "член сім'ї" зустрічаємо у таких нормативно-правових актах, як Цивільний кодекс України, Житловий кодекс УРСР, Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси. Крім кодифікованих актів, законодавець застосовує поняття член сім'ї і в інших нормативно-правових актах, таких як Закони України "Про попередження насильства в сім'ї", "Про засади запобігання та протидію корупції", "Про встановлення державної допомоги постраждалим учасникам масових акцій громадського протесту та членам їх сімей" тощо та навіть в окремих підзаконних нормативно-правових актах.

Не вдаючись до детального аналізу чинного законодавства різних галузей права у визначенні поняття "член сім'ї", зазначимо, що відповідно до рішення Конституційного суду України від 03.06.1999 р. № 5-рп/99 – справа про офіційне тлумачення терміну "член сім'ї", термін "член сім'ї" застосовується відповідно до осіб, які пов'язані сімейними правами та обов'язками. Це можуть бути лише особи, які проживають однією сім'єю, члени різних сімей, колишні члени сім'ї, пов'язані між собою особистими немайновими та майновими правами і обов'язками, які впливають із шлюбу, споріднення, усиновлення або іншої форми влаштування дітей у сім'ю [8, с.91].

Ми погоджуємося із І.Л. Сердечною, за якою член сім'ї, це особа, яка має тісний правовий зв'язок із сім'єю, що ґрунтується на шлюбі, спорідненні, усиновленні, інших формах влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, характеризується спільністю життя та інтересів, наявністю взаємних прав та обов'язків, передбачених сімейним законодавством [8, с.93].

Таким чином, юридичними ознаками члена сім'ї мають стати:

- 1) правовий зв'язок із конкретно визначеною множинністю осіб;
- 2) підставами виникнення такого зв'язку є визначені законом юридичні факти, які є підставами виникнення сім'ї як соціального утворення;
- 3) взаємність прав та обов'язків, яка передбачає певний взаємозв'язок між конкретно визначеними суб'єктами правовідносин.

Одинокa особa як учасник сiмейних вiдносин: пiдходи у визначеннi

Щодо аналізу правового статусу одинокої особи, то нормативне визначення поняття "одинокa особa" знаходимо лише у деяких нормативно-правових актах сфери соціального захисту населення. Так, у ст.1 Закону України "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю", одинокa особa визначається як особa, яка не має працездатних родичів, зобов'язаних за законом її утримувати [19].

Відповідно до ч.5 ст.7 Закону України "Про соціальні послуги" право на безоплатне соціальне обслуговування (отримання соціальних послуг) у державних та комунальних установах мають громадяни, не здатні до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю і не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу (тобто, одинокі) [20].

Академічний тлумачний словник української мови одинокою визначає особу, яка не має сім'ї, рідних; самотню [21].

Відомо, що в основу родинності покладено кровне споріднення. Родинність розглядається як родинні зв'язки між людьми, що ґрунтуються на походженні однієї особи від іншої чи кількох осіб від спільного пращура; кровний зв'язок осіб, що походять один від одного чи від спільного пращура [22]. Водночас, такі підстави виникнення сімейних відносин, як шлюб і усиновлення, що прирівнюються до родинних, створюють правові зв'язки між особами, які не є родичами по крові.

У одинокої особи відсутні родинні зв'язки із будь-якою іншою особою або з множинністю осіб, оскільки відсутні підстави їх виникнення, а це, у свою чергу, унеможливорює виникнення взаємних прав та обов'язків між нею та іншими суб'єктами сімейних правовідносин. Тобто, відсутні всі юридичні ознаки члена сім'ї, які нами були визначені вище.

Отже, на нашу думку, одинокою є особа, яка не пов'язана із будь-якою іншою особою або з множинністю осіб кровним спорідненням (родинністю), шлюбом чи відносинами усиновлення.

Окремо зазначимо, що соціальне законодавство України надає право на отримання допомоги на дітей одиноким матерям, які не перебувають у шлюбі, одиноким усиновителям, якщо у свідоцтві про народження дитини (рішенні про усиновлення дитини) відсутній запис про батька (матір) або запис про батька (матір) проведено в установленому порядку державним органом

реєстрації актів цивільного стану за вказівкою матері (батька, усиновителя) дитини (ч.1 ст.18-1 Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" [15]).

Разом із тим, пунктом 9 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику розгляду судами трудових спорів" від 06.11.1992 року № 9 визначено, що одинокою матір'ю є жінка, яка не перебуває в шлюбі і у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини або запис про батька зроблено в установленому порядку за вказівкою матері; вдова; інша жінка, яка виховує і утримує дитину сама [23].

У зв'язку з цим не можна ототожнювати поняття "одинокa особa" та "одинокa мати". Остання підпадає під всі ознаки члена сім'ї, оскільки має правовий зв'язок із конкретно-визначною особою дитини, що базується на кровному спорідненні або відносинах усиновлення, і передбачає взаємність сімейних прав та обов'язків між нею та дитиною, які врегульовані сімейним законодавством України.

Специфіка суб'єктивного сімейного права учасника сімейних правовідносин

Відомо, що суб'єктивне право належить окремим особам (суб'єктам) і полягає у наявності у кожного з них певних юридичних можливостей, які пов'язані зі змістом об'єктивного права. Права суб'єктів сімейних відносин, їх обсяг, правові підстави здійснення та захисту є особливою цінністю сучасного громадянського суспільства [10, с.180].

Оскільки здійснення суб'єктивного права являє собою реалізацію можливостей, покладених у зміст права, В.П. Грибанов дійшов висновку, що сутність суб'єктивного права включає в себе лише можливу поведінку управомоченої особи, а відмінність здійснення права від суб'єктивного права полягає в тому, що здійснення права являє собою вчинення реальних конкретних дій, пов'язаних із втіленням цієї можливості в дійсність [10, с.181]. А.Н. Труба з цього приводу стверджує: "Співвідношення між поведінкою, яка складає зміст суб'єктивного права та поведінкою, яка складає зміст здійснення права, вбачається перш за все як співвідношення між можливістю та дійсністю. Як наслідок, поведінка, що є складовим змістом суб'єктивного права і поведінка, що є складовим процесом змісту його здійснення, співвідносяться як об'єктивне і суб'єктивне" [10, с.181].

У складі суб'єктивного права О.В. Петришин із співавторами виділяє такі правомочності:

1) право на власні дії, тобто можливість суб'єкта діяти особисто;

2) право на чужі дії, тобто можливість суб'єкта вимагати певної поведінки від зобов'язаної особи (вимагання);

3) право на дії уповноважених осіб, тобто можливість звертатися до уповноважених на те суб'єктів заради застосування державного примусу у разі невиконання зобов'язаною особою своїх обов'язків (домагання) [24, с.239].

Враховуючи, що предметом сімейного права є особисті немайнові та майнові відносини, які виникають між його учасниками, цікавим є визначення кола правових можливостей одинокі особи як суб'єкта зазначених правовідносин, тобто можливостей реалізації останньою свого суб'єктивного сімейного права як члена сім'ї, що регламентовано ч.3 ст.3 СК України.

Права та обов'язки одинокі особи через призму правовідносин подружжя

Відомо, що галузь сімейного права складається із інститутів, які являють собою виокремлену групу норм права, що регулюють певний вид однорідних суспільних відносин.

Так, зокрема, главою 6 Сімейного кодексу України врегульовані особисті немайнові та майнові права та обов'язки подружжя, до яких слід віднести: право на материнство (батьківство), право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності, на фізичний і духовний розвиток, на зміну прізвища, на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї, на свободу та особисту недоторканість, обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю. Цей перелік особистих немайнових прав не є вичерпним, їхня основна мета полягає у сприянні побудови сімейних відносин на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги.

Правовий аналіз вище перелічених прав дає підставу стверджувати, що зазначеними правовими можливостями можуть скористатися лише подружжя, тобто жінка та чоловік, які перебувають у офіційно зареєстрованому шлюбі, на що безпосередньо вказують правові норми. Крім цього, такі права є взаємними, оскільки в них праву одного з подружжя кореспондує обов'язок іншого і навпаки.

Статті 49, 50 СК України, які визначають права особи на материнство (батьківство), у більшості своїй реалізуються у разі, коли особи перебувають у зареєстрованому шлюбі, або у так званих фактичних шлюбних відносинах (конкубінаті). Такий висновок робимо з того, що ч.2

ст.49 та ч.2 ст.50 СК України передбачають можливість розірвання шлюбу тим із подружжя, який не може реалізувати право на материнство (батьківство) через небажання або нездатність іншого до народження дитини. Крім того, у випадку позбавлення жінки (чоловіка) репродуктивної функції у зв'язку із виконанням нею (ним) конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки щодо неї (нього), останні мають можливість ставити питання про відшкодування їй (йому) моральної шкоди (ч.3 ст.49, ч.3 ст.50 СК України) [13]. Тут виникає питання: норма права передбачає можливість порушення вищезгаданих прав лише з боку дружини (чоловіка), які перебувають із потерпілим у зареєстрованому шлюбі, або ж з боку інших осіб? Доктрина сімейного права не містить роз'яснення з цього приводу, але, на нашу думку, навряд чи правильно розуміти порушення конституційних, службових, трудових обов'язків одного із подружжя виключно іншим із подружжя. Тут більш за все мова йде про певні юридичні гарантії, які надаються одному із подружжя у разі розірвання із ним шлюбу в силу неможливості народити дитину у випадку таких порушень. Отже, відсутній сенс говорити про те, що зазначені права має одинока особа, оскільки неможливість народити нею дитину у зв'язку із виконанням конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки щодо неї є лише підставою для відшкодування їй моральної шкоди, і не може стати причиною розірвання шлюбу.

Право на батьківство (материнство), як абсолютне право, може мати і одинока особа. Однак такими правовими можливостями особа може скористатися, реалізуючи свою цивільну правоздатність як фізична особа. Права, визначені ст.ст.281–285 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [25], зокрема, і право на сім'ю, віднесені до особистих немайнових прав, які забезпечують природне існування фізичної особи, може реалізувати будь-яка особа, у тому числі одинока. А їх порушення може бути підставою для відшкодування їй моральної шкоди за нормами ст.ст.15, 16, 23, 1167 ЦК України. Говорити у цьому випадку про те, що одинока особа має право на батьківство (материнство), регламентовані сімейним законодавством, вважаємо безпідставно, оскільки у цьому випадку вона шляхом народження дитини реалізує своє право на сім'ю, визначене ст.291 ЦК України, яке охоплюється змістом цивільної правоздатності фізичної особи.

Щодо можливості самотньої особи мати права у сфері майнових правовідносин подружжя, зазначимо, що останні є відносними правовідносинами і поділяються на відносини спільної сумісної власності та зобов'язальні правовідносини (договірні і аліментні). Специфікою правовідносин власності подружжя є те, що їх суб'єктами виступають лише жінка та чоловік, які перебувають зареєстрованому шлюбі між собою, або проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, а тому правовий режим майна, набутого у шлюбі, а так само право особистої приватної власності одного із подружжя розглядається виключно через призму шлюбно-сімейних відносин і не допускає можливості самотньої особи бути їх учасником. Щодо договірних відносин подружжя та аліментних зобов'язань, зазначимо, що такі правовідносини передбачають взаємозв'язок конкретно визначених осіб (жінки та чоловіка), а тому їх учасником знову ж таки не може бути самотня особа. Навіть, якщо розглянути можливість укладення шлюбного договору особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу (ч.1 ст.92 СК України), останній набирає чинності у день реєстрації шлюбу (ч.1 ст.95 ЦК України), а значить права та обов'язки за ним виникають у осіб, які мають статус подружжя.

Обґрунтування неможливості участі самотньої особи у правовідносинах батьків і дітей

Відомо, що особисті немайнові та майнові правовідносини батьків і дітей виникають між суб'єктами з моменту визначення походження дитини, яке засвідчується органом державної реєстрації актів цивільного стану (ст.121 СК України) [13]. Визначення походження дитини вказує на певний правовий зв'язок між дитиною та батьком (матір'ю) і є підставою для виникнення взаємних прав та обов'язків. І тут говорити про права самотньої особи немає сенсу, оскільки з моменту народження дитини виникає сім'я з притаманними їй ознаками, а жінка та чоловік, які не перебували у шлюбі між собою, займають позицію самотнього батька або самотньої матері, яких не можна вважати самотньою особою.

Певне коло правових можливостей для створення сім'ї містить інститут сімейного права, регламентований розділом IV СК України "Влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування". Серед форм сімейного утримання та виховання сімейне законодавство виділяє усиновлення, опіку та піклування, патронат над дітьми, прийомну сім'ю та дитячий будинок сімейного типу.

Розглядаючи, зокрема, таку форму сімейного виховання як усиновлення, вкажемо, що ч.1 ст.211 СК України усиновлювачем визнає дієздатну особу віком не молодшу двадцяти одного року, за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини. Крім цього, аналіз ст.212 "Особа, які не можуть бути усиновлювачами" та ст.213 СК України "особа, які мають переважне право на усиновлення" дають підстави стверджувати, що усиновлювачем може бути і самотня особа, крім випадків, визначених законом [13]. Однак, членом сім'ї усиновлювач (самотня особа) стає саме з моменту його здійснення, тобто у день набрання чинності рішенням суду про усиновлення, і саме з цього моменту між усиновлювачем і усиновленою дитиною виникають правовідносини батьків і дітей.

Те ж саме стосується і таких форм сімейного утримання і виховання, як прийомна сім'я і дитячий будинок сімейного типу. Можливість створити прийомну сім'ю та дитячий будинок сімейного типу, крім подружжя, має особа, яка не перебуває у шлюбі, про що прямо зазначено у законі (ч.1 ст.256-2 та ч.1 ст.256-6 СК України). При цьому правовідносини з утримання та виховання дитини виникають саме з моменту укладення договору про влаштування дітей до прийомної сім'ї або договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу (в залежності від форми створення), а отже можна вважати, що і в цьому випадку самотня особа набуває прав члена сім'ї, фактично стаючи таким.

При здійсненні опіки та піклування або встановленні патронату над дитиною виникають специфічні правовідносини між опікуном (піклувальником) чи патронатним вихователем і дитиною, які за своєю природою є строковими, спрямовані на забезпечення прав та інтересів дитини до досягнення останньою повноліття або на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин. Тому між зазначеними особами не виникають, зокрема, аліментні зобов'язання, як між батьками та дітьми, та не йде мова про вирішення питань спільності або роздільності майна дитини. Крім того, законодавець обмежив можливість самотньої особи бути патронатним вихователем, оскільки ч.1 ст.252 СК України визначає патронат над дитиною як тимчасовий догляд, виховання та реабілітацію дитини в сім'ї патронатного вихователя. А сім'я патронатного вихователя визначається як сім'я, в якій за згоди всіх її членів повнолітня особа, яка пройшла спеціальний курс підготовки, виконує

обов'язки патронатного вихователя на професійній основі (ч.2 ст.252 СК України) [13].

Правовий статус одинокої особи як учасника інших видів сімейних правовідносин

Насамкінець, є необхідним звернути увагу ще на один інститут сімейного права, яким врегульовані права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів. Серед кола зазначених осіб законодавець виділяє бабу, діда, прабабу, прадіда, братів, сестер, мачуху, вітчима та інших родичів, які наділяються певною сукупністю особистих немайнових та майнових прав по відношенню до осіб, яких вони за законом зобов'язані виховувати та утримувати. Але зазначене коло осіб із підопічним пов'язані безпосередньо або кровним спорідненням різного ступеню (баба, дід, прабаба, прадід, брат, сестра тощо) або шлюбним відносинами (мачуха, вітчим), а тому вже мають статус члена сім'ї і не є притаманними одинокій особі.

Висновки

Таким чином, у дослідженні отримані такі результати:

1. Сім'я – це коло осіб, союз осіб, об'єднання осіб, спільність осіб, пов'язана взаємними правами та обов'язками, яка виникає на підставі відповідних юридичних фактів. Правова природа сім'ї вказує, перш-за все, на певну множинність, сукупність осіб, більше однієї тощо, метою створення якої є задоволення природних потреб особи у народженні та вихованні дітей, у взаємній турботі і підтримці членами сім'ї один одного.

2. Членом сім'ї є особа, яка має тісний правовий зв'язок із сім'єю, що ґрунтується на шлюбі, спорідненні, усиновленні, інших формах влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, характеризується спі-

льністю життя та інтересів, наявністю взаємних прав та обов'язків, передбачених сімейним законодавством.

3. Одинокою є особа, яка не пов'язана із будь-якою іншою особою або множинністю осіб кровним спорідненням (родинністю), шлюбом чи відносинами усиновлення. Реалізувавши своє право на сім'ю, визначене ст.291 ЦК України, одинока особа може набути статусу члена сім'ї. У зв'язку з цим не можна ототожнювати поняття "одинока особа" та "одинока мати". Остання підпадає під всі ознаки члена сім'ї, оскільки має правовий зв'язок із конкретно-визначною особою дитини, що базується на кровному спорідненні або відносинах усиновлення, і передбачає взаємність сімейних прав та обов'язків між нею та дитиною, які врегульовані сімейним законодавством України.

4. Одинока особа не може мати прав члена сім'ї, як це встановлено ч.3 ст.3 СК України, але може реалізувати свої права як усиновлювач, опікун (піклувальник), батько-вихователь прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу. З моменту реалізації вище зазначених прав одинока особа набуває статусу члена сім'ї.

5. Частина 3 статті 3 Сімейного кодексу України має бути викладена у наступній редакції: "У випадках, встановлених законом, окремі права та обов'язки у сфері сімейних правовідносин може мати і одинока особа".

Конфлікт інтересів

Автори заявляють, що не існує будь-якого конфлікту інтересів щодо публікації статті.

Вираз вдячності

Стосовно статті не було отримано фінансової або фактичної підтримки з боку юридичних чи фізичних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чеховська І. В. Державна сімейна політика в Україні: теорія та практика реалізації: монографія. Кам'янець-Подільський, ТОВ "Друкарня Рута", 2013. 736 с.
2. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
3. Mary E. O'Connell J. Herbie DiFonzo. Family Law Education Reform Project Final Report. *Family Court Review*, Vol. 44 No. 4, October 2006. 524–570. URL: <https://www.afccnet.org/Portals/0/PublicDocuments/CEFCP/TheFamilyLawEducationReformProjectFinalReportWeb.pdf>.
4. European Family Law in Action. Volume III – Parental Responsibilities. Editors: Katharina Boele-Woelki, Bente Braat, Ian Curry-Sumner, Series: European Family Law, Volume: 9. Antwerp-Oxford: Intersentia, 2005. 821 p.
5. Partain, Roy Andrew, Comparative Family Law, Korean Family Law, and the Missing Definitions of Family (June 30, 2012). Roy Partain. "Comparative Family Law, Korean Family Law, and the Missing Definitions of Family". *홍익법학* (Hongik University Journal of Law). June 2012. Vol. 13. No. 2. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2132173>.
6. Ватрас В. А. Суб'єкти сімейних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2008. 19 с.

7. Неваліний М. Визначення поняття сім'ї та членів сім'ї потерпілого. *Право України*. 1996. № 8. С. 52–53.
8. Сердечна І. Л. До питання про поняття "член сім'ї" в сімейному праві: нормативний та доктринальний підходи. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4 (52). С. 88–95.
9. Фолошня Д. І. Спільна власність членів сім'ї за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2015. 216 с.
10. Кожевникова В. О. Межі здійснення суб'єктивних сімейних прав. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 179–183.
11. Чурпіта Г. В. Суб'єкти сімейного права та охоронювані законом інтереси як об'єкт судового захисту. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 130–135.
12. Конституція України: від 28.06.1996 року (в редакції від 30.09.2016 року). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Дата звернення: 20.10.2018).
13. Сімейний кодекс України: від 10.01.2002 № 2947–III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
14. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 № 1768–III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>.
15. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 22.03.2001 № 2334–III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>.
16. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402–III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
17. Харьковская цивилистическая школа: антология семейного права: монография / В. К. Антошкина, В. И. Борисова, И. В. Жилинкова и др. ; под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2013. 240 с.
18. Ромовська З. В. Українське сімейне право. Київ, 2009. 500 с.
19. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю: Закон України від 18.05.2004 № 1727–IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15>.
20. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 № 966–IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.
21. Академічний тлумачний словник української мови в 11 томах. Том 5. / В. М. Білоноженко, А. П. Білоштан, В. П. Градова, Л. М. Жаркова, Ш. Г. Кренцель, А. В. Лагутіна, К. В. Ленець, П. С. Лисенко, І. С. Назарова, О. П. Петровська, Л. О. Симоненко, М. Ф. Фесенко, В.Ю. Франчук ; за ред. Л. А. Юрчук, В. О. Винник. Київ: "Наукова думка", 1974. 629 с.
22. Гопанчук В. С. Сімейне право: підручник. Київ: "Істина", 2002. 304 с.
23. Про практику розгляду судами трудових спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.1992 № 9. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92>.
24. Теорія держави і права: підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Х.: Право, 2015. 368 с.
25. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 № 435–IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

REFERENCES

1. Chekhovs'ka, I. V. (2013). *Derzhavna simeyna polityka v Ukrayini: teoriya ta praktyka realizatsiyi: monohrafiya* [State Family Policy in Ukraine: Theory and Practice of Realization: monograph]. Kam'yanets'-Podil's'kyy, TOV "Drukarnya Ruta" (in Ukr.).
2. Zaychuk, O. V., & Onishchenko, N. M. (Eds.). (2006). *Teoriya derzhavy i prava. Akademichnyy kurs: pidruchnyk* [Theory of state and law. Academic course: tutorial]. Kyiv: Yurinkom Inter (in Ukr.).
3. Mary E. O'Connell J. Herbie DiFonzo. (2006). Family Law Education Reform Project Final Report. *Family Court Review*, Vol. 44 No. 4, October 524–570. Retrieved from: <https://www.afccnet.org/Portals/0/PublicDocuments/CEFCP/TheFamilyLawEducationReformProjectFinalReportWeb.pdf>.
4. European Family Law in Action. Volume III – Parental Responsibilities. Editors: Katharina Boele-Woelki, Bente Braat, Ian Curry-Sumner, Series: European Family Law, Volume: 9. Antwerp-Oxford: Intersentia, 2005. 821 p.
5. Partain, Roy Andrew, Comparative Family Law, Korean Family Law, and the Missing Definitions of Family (June 30, 2012). Roy Partain. "Comparative Family Law, Korean Family Law, and the Missing Definitions of Family". *홍익법학* (Hongik University Journal of Law). June 2012. Vol. 13. No. 2. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2132173>.
6. Vatrás, V. A. (2008). *Sub'yekty simeynykh pravovidnosyn* [Subjects of family relationships]. Extended abstract of candidate's thesis (12.00.03). K. (in Ukr.).

7. Nevalinyy, M. (1996). Vyznachennya ponyattya sim'yi ta chleniv sim"yi poterpiloho [Definition of the concept of a family and victim's family members]. *Pravo Ukrayiny*, (8). 52–53 (in Ukr.).
8. Serdechna, I. L. (2014). Do pytannya pro ponyattya "chlen sim'yi" v simeynomu pravi: normatyvnyy ta doktrynal'nyy pidkhody [To the issue of the concept of "family member" in family law: normative and doctrinal approaches]. *Universytet-s'ki naukovy zapysky*, 4(52). 88–95 (in Ukr.).
9. Foloshnya, D. I. (2015). *Spil'na vlasnist' chleniv sim'yi za zakonodavstvom Ukrayiny* [Joint property of family members under the legislation of Ukraine]. Candidate's thesis (12.00.03). Odesa (in Ukr.).
10. Kozhevnykova, V. O. (2016). Mezhi zdiysnennya sub'yektyvnykh simeynykh prav [The limits of the exercise of subjective family rights]. *Chasopys Kyiv's'koho universytetu prava*, (4). 179–183 (in Ukr.).
11. Churpita, H. V. (2015). Sub'yekty simeynoho prava ta okhoronyuvani zakonom interesy yak ob'yekt sudovoho zakhystu [Subjects of family law and protected by law interests as object of judicial protection]. *Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav*, (3). 130–135 (in Ukr.).
12. *Konstytutsiya Ukrayiny* [The Constitution of Ukraine]. (28.06.1996). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (in Ukr.).
13. *Simeynyy kodeks Ukrayiny* [The Family Code of Ukraine]. (10.01.2002 No 2947–3). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (in Ukr.).
14. *Pro derzhavnu sotsial'nu dopomohu malozabezpechenym sim'yam* [On State Social Assistance to Low-income Families]. *Zakon Ukrayiny* (01.06.2000 No 1768–13). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14> (in Ukr.).
15. *Pro derzhavnu dopomohu sim'yam z dit'my* [On State Assistance to Families with Children]. *Zakon Ukrayiny* (22.03.2001 No 2334–3). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12> (in Ukr.).
16. *Pro okhoronu dytynstva* [On the Protection of Childhood]. *Zakon Ukrayiny* (26.04.2001 No 2402–3). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (in Ukr.).
17. Antoshkin, V. K., Borisov, V. I., & Zhilinkov I. V. et al.; Spasibo-Fateyeva, I. V. (Red.). (2013). *Khar'kovskaya tsivilisticheskaya shkola: antologiya semeynogo prava: monografiya* [Kharkiv Civil School: an anthology of family law: a monograph]. Kharkov: Pravo (in Russ.).
18. Romovs'ka, Z. V. (2009). *Ukrayins'ke simeyne pravo* [Ukrainian family law]. Kyiv (in Ukr.).
19. *Pro derzhavnu sotsial'nu dopomohu osobam, yaki ne mayut' prava na pensiyu, ta osobam z invalidnistyu* [On state social assistance to persons who are not entitled to a pension and persons with disabilities]. *Zakon Ukrayiny* (18.05.2004 No 1727–4). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15> (in Ukr.).
20. *Pro sotsial'ni posluhy* [On Social Services]. *Zakon Ukrayiny* (19.06.2003 No 966–4). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15> (in Ukr.).
21. Bilonozhenko, V. M., Biloshtan, A. P., & Hradova, V. P. et al.; Yurchuk, L. A., & Vynnyk, V. O. (Reds.). (1974). *Akademichnyy tлумachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: v 11 tomakh. Tom 5* [Academic Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language: 11 volumes. Volume 5]. Kyiv: "Naukova dumka" (in Ukr.).
22. Hopanchuk, V. S. (2002). *Simeyne pravo: pidruchnyk* [Family law: tutorial]. Kyiv: "Istyna" (in Ukr.).
23. *Pro praktyku roz'hlyadu sudamy trudovykh sporiv* [About the practice of consideration by the courts of labor disputes]. *Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrayiny* (06.11.1992 No 9). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92> (in Ukr.).
24. Petryshyn, O. V., Pohrebnyak, S. P., & Smorodyns'kyy, V. S. et al.; Petryshyn, O. V. (Red.). (2015). *Teoriya derzhavy i prava: pidruchnyk* [Theory of state and law: a textbook]. Kharkiv: Pravo (in Ukr.).
25. *Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny* [The Civil Code of Ukraine]. (16.01.2003 No 435–4). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (in Ukr.).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАТТЮ (ARTICLE INFO)

Published in:

Форум права: 53 pp. 28–37.

Related identifiers:
[10.5281/zenodo.2527550](https://zenodo.org/doi/10.5281/zenodo.2527550)
http://forumprava.pp.ua/files/028-037-2018-5-FP-Hubanova,Behmat_5.pdf
http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2018_5_5.pdf
License (for files):

Creative Commons Attribution 4.0 International

Received: 25.10.2018

Accepted: 21.11.2018

Published: 27.11.2018

Cite as:

 Губанова, О. В., Бегмат, С. О. (2018). Правовий статус одинокі особи за сімейним законодавством України. *Форум Права*, 53(5). 28–37. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2527550>.

 Hubanova, O. V., & Behmat, S. O. (2018). Pravovyy status odynokoyi osoby za simeynym zakonodavstvom Ukrayiny [Legal Status of a Lone Person under the Family Legislation of Ukraine]. *Forum Prava*, 53(5). 28–37. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2527550>.